

1925 чылдың август
31-де үнүп эгелээн

ШЫН

№ 38
(18158)

2012 чылдың
апрель 5,
четверг

Садар өртээ
5 рубль.

Нитилел-политиктиг солун

e-mail:shyntuva@mail.ru; shyntuva@yandex.ru

Тыва Республиканың Чазаанда

ТӨТЧЕГЛЕКЧИЛЕРГЕ ТОРГААЛ ХЕМЧЭЭЛИ ӨЗЕР

Апрель 3-те Тыва Республиканың Чазааның Бажыыңга Аңныыр болгаш балык ажил-агый талазы-биле күрүне комитетинин удуртукчузу А.С. Новиков, килдис начальнигтери А.С. Очур, А.О. Салчак олар массалыг информация чепсектеринин ажилдакчылары-биле парлалга конференциясын эрттирген. Александр Сергеевич Новиков удуртуп турары комитеттин чыл дургузунда кылып чоруткан ажилдарыңа хамаарыштыр кыска дыңнадыгны кылган.

ажылгап чораан
автотранспортун, ок-
чепсээн хавырыл
турза-даа, ол
үүлгедиглери херек
кырында ылап-ла ол
кижилер аңны
өлүргөн дээрзин шын-
зыдары дыка берге
болуп турар.

Ынчангаш ыңдыг аңчыларга
торгаал онаары-биле кызыгаар-
ланып турар. А торгаалдың
хемчээли азарганчыг бичии — муң
рубль. Ынчангаш хоойлу-дүрүм
үрекчилерин кезедири нарын
болуп турар.

1987 чылдан бээр ап көөрге,
2012 чылда чаңгыс-ла херекти
эчизинге чедирген. Харга халыыр
автотранспортту ажылгап, хоойлу
үрөп аңнааны дээр Кызыл хоо-
райдан Байкышев дээрзинге ха-
маарыштыр кеземче херээн от-
турган. Оон олчазын хавырган. Кү-
рүнеге 135 муң рубльдин когарал-
ын ол чедирген. Браконьерлээр,
хоойлу үрөп аңнаар, балыктаарын
улус ыңдыг кончуг шыңгыы кем-
херек үүлгедии эвес деп бодал
турары кончуг шын эвес. А херек
кырында ол дээрге шыңгыы ке-
земче харысалгазы-дыр.

2011 чылда республика девис-
кээринден хоойлу үрөп, оорлап
аңнаар таварылгалар кайы хөй
болган. "АН-2" самолеттар, верто-
леттар-биле кожа-хелбээ регион-
нардан браконьерлер кээп, улуг
когаралды чедирип турар. Ындыг
үүлгедии дээр браконьерлерге
удур оттурган кеземче херээнин
алдызы дедир эгиттинген болуп
турар, чүгле чаңгызын судка көр-
ген.

Комитеттин кол сорулгалары-
ның бирээзи — бойдус байлааның
ажылгалын калбартыры, а өске
талазында, ону камгалаары-биле
бүгү дүрүмнерин сагырын чедип
алыры деп, С.А.Новиков тайыл-
бырлаан.

Улаштыр журналистерин
сонуургаан айтырыгларыңа
харыялаан.

— Инспекторларның авто-
транспорт-биле хандырылганы
кандыгыл?

— Сөөлгү дөрт чылдың дургу-
зунда ол талазы-биле элээн ажил-
дар кылдыганын, ынчалза-даа ам-
даа беш кожуунда автотранспорт
чок артпышаан. Инспекторлар
чок артпышаан. Тожуга үш, Каа-
база чедишпес. Тожуга үш, Каа-
Хемге ийи инспектор херек болуп
турар. Олар ажилыңа хууда
автотранспортун ажылгап ажилдап
турарлары-даа бар.

— Тожу кожуунун девис-

кээринде браконьерлер көвүдөп
турарының чылдагааны чүдөл?

— Бо талазы-биле ийи кол
чылдагааны демдегелеп болур:
бирээде, "Тожуну көрбээн кижиге
Тываны көрбээн" дижири болгай,
ол дээрге хөйүнү сонуггалын
болдуруп турар кожуун-дур, ту-
ристер-даа, браконьерлер-даа
эмгежок. Ийиде, бистиң инспек-
торга 700 муң гектар девискээрни
хайгаараары нарын, аар чүк бол-
байн канчаар. Деней көрээлинер
даан, Вологодск облазында бир
инспектор 60 гектар черни ха-
рыялап турар ышкажыл. Оон
аңгыда торгаалдың хемчээли дыка
чик болуп турарын үстүнде
чугаалаштывыс.

Байдал шыңгыызы-биле өскер-
лир дээрзинге идегеп турар бис,
чүге дизе РФ-тин Бойдус байла-
тарының яамызы торгаалдарның
хемчээлин он катап өстүрер дуга-
йында хоойлуну белеткеп турар.

— Чижээлээрге, кайы хире
чедерил?

— Элик-хүлбүс өлүргени дээр
100 муң рубль чедир торгаар, буур-
булан, сыын дээр 90 муң рубль
чедир торгаар. Оон мурнунда ийи
элик дээр 66 муң рубльге торгап
турган болза, ам чаңгыс элик дээр
ол хире түңге торгап болур.

— Тываның девискээринде
аң-меннин саны нитиэ-биле
алыр болза, өзүп турар бе, азы
эвээжеп турар бе?

— Ол талазы-биле шинчилел-
дер, саналгаларны кылып турар
эртемденнеривис бар. Олар тайга-
тандыларда аң-меннин канчаар
өзүп-көвүдөп турарын, кандыг чыл-
дагааннардан эвээжеп азы көвү-
дөп турарын, кайы девискээрлерде
чоруп турарын олар өөренип
көрүп, демдегелеп турар. Оларның
үндүргөн түңнели-биле кайы аңны
кайы хирени аңнап болурунун
хемчээлин ТР-ниң Чазааның Дар-
газының доктаалын езугаар тургу-
зуп турар. Сөөлгү он чылды ап
көөрге, байдал турум болуп турар.
Улуг аңнарның саны 8 биле 9 муң
аразында чоруп турар. Оларның
өзүп азы эвээжээри бойдустун
байдалындан, аңнарның аш-чем
курлавырындан дорт хамааржып
турар. Черлик аңнарның саны
сөөлгү чылдарда он катап өскөн:
ийи — 4 муң хире чедип турары ол.
Тооргу 16 муң баш, элик 19 муң,
буур 4 муң, дини 30 муң дээр
ышкаш. Шаанда болза дини саны
аңныыр сезонунун үезинде 120-160
муң чедип турган чүве-дир. Киштиң
өзүлдээзиниң деннели 15-тен 30 муң
чедип турар.

— Бору Тывада хөй бе?

— Бору саны 3 муң ажып турар

болгаш олар кончуг улуг кога-
ралды чедирип турар. Сөөлгү 20
чылдарның дургузунда бору аң-
нашкынының талазы-биле шыңгыы
ажыл чоруттунмай келгениниң ур-
жуундан байдал нарыдаан. Оон
эдин чемге ажылгавас болгаш
аңчылар ону херекке албайн тур-
ганындан ол араатан өзүп көвү-
дээн. Чүгле Тывада эвес, а бүгү
Россияда оон саны көвүдээн бо-
луп турар. Чылда борулар 100 муң
рубль когаралды чедирип турар.
2011 чылдың январьда ТР-ниң
Чазааның Даргазы борулар-биле
демиселге хамаарыштыр улуг
чугаа кылып, хурал эрттирген. Оон
соонда ажил шуудап эгелээн деп
болур. 2011 чылдың дургузунда
701 бору узуткаттыганын болуп
турар. А бо чылдың үш айларының
дургузунда 136 бору аңчылар
чок кылган. Мурнуу кожууннарда
бору хөйү-биле узуткаттыганы.

Маңаа демдегелеп кагза чогуур
чүл бар. Сөөлгү үеде малчыннар
бору-биле демиселди күрүнениң
херээ деп көрүп, чазак-чагыргаже
чууй каап орап апарган. А херек
кырында хүлээнген мал-маганы-
ның камгалалы дээр оларның ха-
рысалгазы улуг болур ужурулуг.
Оон кадында малчыннар борулар-
ниң кайда турарын, кайы үеде
халдап кээрин, кайда кыштап
турарын кончуг эки билер улус ол-
дур.

— Чагытайдан балыктап турар
балыкчылардан сөөлгү үеде ба-
лыктаарын хоруп турар дуга-
йында хомудалдар көвүдээн, ону
чүнүн-биле тайылбырлап болур
силер?

— Балык ажил-агыйы респу-
бликаның экономиказынга болур-
чогуур үлүг-хуузу кирип турары
чугаажок. Балык ажил-агыйла-
рының саны база немежи турар:
2008 чылда 27 хууда ажил-агый
турган болза, 2011 чылда оларның
саны 58 четкен. Балык болбаа-
радыр талазы-биле 5-6 хире орга-
низация ажилдап турар. Чылдан
чылче көргүзүү бедип турар. Ча-
гытай эң чоок хөл болгаш, найы-
сылал Кызылдан болгаш өске-даа
кожууннардан хөй балыкчылар
оон балыктап турар. Пелядыты
балыктаары хоруглуг дээрден
башка, өске балыктарны чөпшээр-
еп каан-на болгай.

ТР-ниң Дээди Хуралының де-
путаттары балыктаарының дүрүм-
неринге хамаарыштыр Күрүне
Думазыңче хоойлуга өскерилгелер
киирер дугайында санал-оналын
кирген. Чүге дизе бөгүнде хоой-
луда балыктаарының тодаргай
хемчээли айыттырмаан. Черного-
скиден балыкчылар келгеш, та-
чеже балыкты сырткыыш-биле
шелип ал турар чүве, оларны док-
таадыр арга амдызында чок
бооп турар.

Тодаргай харыялары дээр А.С.
Новикова база оон ораакчы-
лары, ажилдакчыларыңа журна-
листер өөрүп четтиргенин илерет-
кен. Александр Сергеевич бодунун
өмүнээзинден журналистерни
рейдилерге доктаамал кады үнүп
турарынче кыйгырган.

Светлана БАЛЧЫР.

Виталий ШАЙФУЛИННИҢ
тыртырган чуруу.

ДЕЛЕГЕЙНИҢ ТУРИСТЕР ШУУЛГАНЫНГА

Кызылга апрель 6-да болур
делегейниң "Тыва: оруктарның
болгаш культураларның бел-
дири" деп II шуулганынга белет-
кел доозулган.

Хоорайның төвүнге езулуг
туристер лагери туттунар, аңаа хөй-
хөй делгелге павильоннары, улуг
концерт шөлчүгежи, маңган ак
майгыңа ажил-херекчи төп турар.

Шуулганга 90 киржикчи чагыын
кирген, оларның аразында
республиканың 19 муниципалдыг
тургузуу, ТР-ниң туризмниң
информация төвү КБА, "Азияның
төвү" болгаш "Алаш-Трэвел" деп
тыва фирмалар бар. Боттарының
экспонаттарын Красноярск край,
Хакасия Республика, Алтай край,
Новосибирск облазы болгаш
Моолдун дөрт аймактары дел-
гээрлер.

Шуулганың аалчылары Тыва-
ның туристич аргаларының аңгы-
аңгы хевирлери-биле, республи-
каның девискээринде чурттап ту-
рар чоннарның кайгамчык кул-
туразы болгаш чаңчылдары-биле
таныжар аргалыг болур. Ботта-
рының төлөвилелдерин кожууннар
база кирирлер. Чижээ, Каа-Хем
кожууннун төлээлери "Термел-
тур" туристич төптү бараалгадыр,
эрги орус чүдүлгелиглерниң кул-
туразын таныштырар.

БАШКЫЛАРГА — КҮРҮНЕ ДЕТКИМЧЕЗИ

Дүүн, апрель 3-те, ТР-ниң Ча-
заанга көдээ суурларның со-
циал-хөгжүлдээинге хамаа-
рышкан айтырыгларны сайгарып
чугаалашкан.

Бир дугаарында кичээнге
башкы кадрлар чедишпес кожуун-
нарже угланып, көдээ суурларже
ажылдаар күзелдин илереткен
аныяк специалистерге деткимче
кылдыр 100 муң рубльди бээр
көрдүнгөн.

Бо чылын башкыларга күрүне
деткимчези көскүзү-биле улгадыр.
Тыва Республиканың Чазааның
2011 чылдың октябрь 24-те доктаа-
лы езугаар аныяк специалистерни
кожууннарда быжыглаар болгаш
оларның социал эрге-байдалын кө-
дүрер сорулгалга-биле респу-
блика бюджетинден акша-хөрен-
гени аңгылаар. Ол акша-хөренги
күрүнениң дээди болгаш ортумак
өөредилге черлерин дооскаш,
кожууннарже ажилдап үнген
специалистерниң ажил төлөви-
ринге шалыңының 35-45 хуузу
немей төлөп бээринче угланган.

Тываның Чазааның эгелээш-
кени-биле Дээди Хурал "Өөре-
дилге дугайында" хоойлунун
башкыларга социал магадылалды
хандыраарыңа хамаарышкан
кезээнге өскерилгелерни кириг-
ен. Ында айтып турары-биле, көдээ
школалар башкылары 2012 чылдан
эгелеп коммунал ачы-дуза чеди-
рилгезин төлээринге чылда 2240
рубль дузаламчы акшаны алыр.

Нитиэ-биле алырга, 2007-
2011 чылдарда республиканың 192
педагогика ажилдакчылары фе-
дералдыг болгаш регионалдыг
бюджеттерден 18 млн. 340 муң
рубльге күрүне деткимчезин алган.
ТР-ниң албан-езуунун сайты-
зындан.

Хүннүн медээлери

МАЙГЫН ЛАГЕРИ

Хоорай школаларының айыыл чок чоруктуң үндениринин башкылары Кызылдың мурнуу талазында тиккен майгын лагері-биле таныжып чорааннар.

Ында 1125 олут бар, дериг-херекселдерни РФ-тин Чазаның Даргазы Владимир Путиннің айтышкыны-биле республикага эккелген. Ол лагерде эмнелге пунктузу, столовая, чурттаарыга таарымчалыг майгынчыгаштар бар.

Оон девискээринге медицина пунктузунуң ажыдышкыны болган, аңаа берге үелерде эмчилер кезишкн безин кылып болур. Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оол лагерге башкылар-биле болгаш социал адырның ажылдакчылары-биле ужурашкы, ОБЯ-ның ажылдакчыларының, эмчилерин, башкыларның болгаш өске-даа специалистерниң киржилгези-биле өөредилге эрттирери-биле мону тудуп кылган дээрзин демдеглээн. Ол ышкаш ол лагерде техниканың болгаш дериг-херекселдерниң бүдүн-бүрүн чоруу дээш харыс-салганы ОБЯ-ның Кол эргелелиниң болгаш республиканың Чазаның албан-дуужаалдыг кижилеринге онааган.

ӨРТТЕН
КОГАРААННАРГА
ДУЗАНЫ ЧЕДИРЕР

Культураның өрттен кога-раан ажылдакчыларына материалдыг дузаны чедирер дугайында айтышкыны Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оол берген.

Кызыл хоорайның Кочетов кудумчузунда № 25 деп адреске хой квартиралыг ыяш бажың өрттенген, ийи кижиле амы-тынындан чарылган. Өрт дугайында медээ өрттен камгалал салбырыңче март 31-де дүнекиниң бир шак ажып турда келген. Өрт өжүрүкчүлери кээп турда-ла, бажың долузу-биле хып калган.

ЧЫЛЫДЫЛГАДАН
ЭГЕЛЭЭШ ДОШ
ДАМДЫЛАРЫНГА
ЧЕДИР

Тыва Республиканың прокуратура органнының бо чылдың февральда чуртталга-коммунал ажыл-агыйына кылып чоруткан хыналдаларының түңнелдери-биле хойлуужулганың 151 хажыдышкыны илереткен.

Одалга сезонунуң эртип турарын прокуратура онза контролга алган. Социал уjur-дузалыг объектилерниң ээлеринден одаар чүүлдүн нормативтиг курлавырларын тургузуп алырын прокурорлар негел келген. Чижээ, Шекпээр ортумаа школазының котельнаясында одаар чүүл нормативтиг курлавырга четпес болганындан Барыын-Хемчик кожуунунуң прокурору Валерий Ведягин хойлу хажыдышкынын чайладыр талазы-биле негелдени кожуун чагыргазының даргазыңче кириген. Онза байдалдарны болдурбас болгаш чайладыр талазы-биле нормаларның болгаш дүрүмнерниң негелделерин күүсетпейн келгени дээш кожуун чагыргазының даргазының амыдырал хандырылганының талазы-биле оралакчызына хамаарыштыр РФ-тин Административтиг чурум хажыдышкынының кодекзиниң 20.6 чүүлү-биле административтиг херекти оттурган.

Ындыг фактыларга үндезилеп,

Ол бажыңга культура ажылдакчыларының, кол кезинде Тыва Республиканың Национал оркестриниң хөгжүмчүлериңиң өг-бүлелери чурттап турганнар. Хөгжүмчүлөр өрт болуп турар үеде Уфага, улустуң хөгжүм херекселдериниң конкурс-фестивалына киржип турганнар. Амы-тынындан чарылган кижилерниң бирээзи оркестриниң артистериниң бирээзиниң бажыңын ээледип каан төрели болган.

Шолбан Кара-оолдун даалганын езугаар Тываның Культура яамызы когааннарга эргежок чугула деткимчени көргүскен. Амгы үеде олар Тыва культура төвүнде түр чурттап турарлар. Өрттен когааннарга болгаш амы-тынындан чарылганнарның өг-бүлелеринге материалдыг дуза чедирер дугайында айтышкына Тываның Чазаның Даргазы Шолбан Кара-оол ат салган.

ХОЙ КВАРТИРАЛЫГ
БАЖЫННАРНЫ
СЕПТЭЭР

Тываның муниципалдыг тургузгаларында хой квартиралыг бажыңнарны 2012 чылда септээринге 44,6 миллион рубльди республиканың Тудуг болгаш ЧКА-ны чаартырының яамызы камгалап алган. Республика болгаш тус чер бюджеттериниң акшазы-биле каттай ол 60,6 млн. рубль апаар.

Кызыл, Ак-Довурак болгаш Шагаан-Арыг хоорайларда, Хову-Аксы болгаш Бай-Хаак суурларда ниити чуртталга шөлү 45,8 муң дөрбелчин метр 27 бажыңга капитал септелгени чорудар уjur-луг. Оларның хой кези, 16 бажың, республика найысылалына онаажыр. Ол ышкаш бустур четкен чуртталга фондузундан хамаатыларны көжүреринге 26,75 млн. рубль камгалаттырган, ол акша Кызылдың болгаш Чадаананың 33 өг-бүлелеринге чаа бажыңнарже көжер арганы бээр.

ТР-ниң албан-езуунуң сайтызындан.

Тыва Республиканың Юстиция херектериниң талазы-биле яамызы дугайында дүрүмге болгаш оон тургузуунга өскерилгелер кирирери дугайында

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ ДОКТААЛЫ

2012 чылдың февраль 15 №86 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазаның доктаадыры болза:

1. 2008 чылдың октябрь 6-да Тыва Республиканың Чазаның №582 доктаалы-биле бадылааны Тыва Республиканың Юстиция херектериниң дугайында дүрүмде 4 пунктга 25.1, 25.2 иштиги пункттарны немер, дараазында уткалыг өскерилгелерни кириер:

"25. 1) Тыва Республиканың муниципалдыг тургузууларының күүсекчи-шиитпирлекчи органның кирген даңгырагалаан төлээлекчилерге кандидаттарның даңзыын барымдаалап, Тыва Республиканың даңгырагалаан төлээлекчилерниң ниити (катышкан) даңзыын тургузары;

25. 2) 2004 чылдың август 20-де "Россия Федерациясында ниити

юрисдикцияның федералдыг судтарының даңгырагалаан төлээлекчилериниң дугайында" №113-ФХ Федералдыг хоойлунуң 5 чүүлүне дүүштүр Россия Федерациясында ниити юрисдикцияның федералдыг судтарының даңгырагалаан төлээлекчилерге кандидаттарның даңзыын тургузар (өскерттир, немээр) талазы-биле дамчыткан күрүнениң бүрүн эргелерин күүседиринге көрдүнген чарыгдалдарны акшаландырырын боттандыраы";

2. Тыва Республиканың Юстиция херектериниң талазы-биле яамызы Россия Федерациясында ниити юрисдикцияның федералдыг судтарының даңгырагалаан төлээлекчилерге кандидаттарның даңзыын тургузар (өскерттир, не-

мээр) талазы-биле дамчыткан күрүнениң бүрүн эргелерин күүседиринге көрдүнген чарыгдалдарны акшаландырырын боттандыраы; Тыва Республиканың бюджеттен боттандыраы субвенцияларга түр боттандыраар.

3. Тыва Республиканың Юстиция херектериниң талазы-биле яамызының тургузуунда Республиканың элтиш судьязының дузалакчы бөлүктө "2" деп санны "4" деп биле солуур.

4. Бо доктаал аңаа аттундун күштүг болуп кириер.

Тыва Республиканың Даргазының бирги чызы С. ТЕН.

КИЧЭЭНГЕЙНИ — АЖЫЛ ЧОК АНЫЯКТАРЖ

Улуг-Хем кожуунуң Шагаан-Арыг хоорайга Тыва Республиканың Хой-ниити палатазының социал хөгжүлдө талазы-биле комитетиниң үнүүшкүннүг хуралы болуп эрткен.

Аңаа "Улуг-Хем кожуунда аныяктарның ажыл-биле хандырылганы" деп айтырыгны чуугаашкан. Хуралга Улуг-Хем кожуун чагыргазының даргазы И.О. Сендин, оон социал политика талазы-биле оралакчызы Е.Х. Хаян, экономика талазы-биле оралакчызы Н.В. Масленникова, хоорай баштыңы Б.А. Изотов болгаш ТР-ниң Хой-ниити палатазының социал айтырыглар талазы-биле комитетиниң кежигүннери Н.К. Монгалыби, Ю.Л. Чайбар олар киришкен. Кожуунуң аныяктарын түр болгаш сезонуг ажылдарже хаара тудуп организастаарының талазы-биле арга-дуржулганың дугайында аныяктар политиказы

болгаш спорт талазы-биле Улуг-Хем кожуунуң кол специализи О.К. Дотпе, 17-30 хар ишинде ажыл чок аныяктарны ажылга тургузары-биле Улуг-Хем кожуунда Чонну ажылче хаара тудар төптүн ап чорудуп турар хемчеглериниң дугайында В.С.Маскал-оол (төптүн директору), өөредилге албан черлериниң ап чорудуп турар хемчеглериниң дугайында кожуунуң өөредилге эргелелиниң начальниги А.М. Черногородов, аныяктарның хостуг үезин чөп ажылгаарын организастап турарының дугайында кожуунда культура эргелелиниң начальниги Х.С. Кыргыс олар хуралга илеткээн.

Ниити байдалды өөренип

көргөш, хуралдың түңнел аныяктарның хостуг шаңы организастап, амыдыралдык омур-хевирин улам кытыры-биле, аныяктарны хаара тудары-биле, амыдырал берге, нарын байдалдарына кырышкан кижилерге дуза кылырын, ажыл чок кижилерге "Чүнү-даа кылбас чорукта" херек үүлгедиишкннери эрге-хоойлу үрээшкннери деп семинарны эрттирерин, тар-биле ажылды организастаарының талазы-биле кожуунуң кай сорулгалыг болгаш фидыг программаларын амыдыр боттандыраары-биле ол хемчегниң долу акшаландырылыш өөренип көөрүн дааскан.

С.С.УМ ТР-ниң Хой-ниити палатазының секретары.

Прокурор хыналдазы

хыналдаларның түңнелинде ЧКА-ның албан-дуужаалдыг кижилеринче 102 негелдени кириген, административтиг чурум хажыдышкынының дугайында 1 херекти оттурган, албан-дуужаалдыг дөрт кижини административтиг харысгалга онааган. Илеретинген четпестерни чайладыр талазы-биле тус чер бот-башкарылга органнының удуртукчуларына хүлээндирерин дилээн 34 билдиришкнни судтарже кириген.

Иван ИГНАТОВ, Тыва Республиканың прокуратуразының килдис начальниги оралакчызы.

СТИПЕНДИЯ ДЭЭШ...
ПРОКУРОРГА КЕЛГЕН

Тыва Республиканың Өөредилге болгаш эртем яамызының Ак-Довурактың даг техникумунуң сургуулдарына өрөзи бир миллион ажыг рубль чедер бергенин прокурор хыналдазы илереткен.

"Ак-Довурактың даг техникуму" бюджет өөредилге албан чери Тыва Республиканың Чазаның 2011 чылдың октябрь 24-те № 623 доктаалы-биле тургустунган. Оон сургуулдары бо чылдың январының стипендиязын албаанын Барыын-Хемчик кожуунуң прокуратуразы илереткен. Ол ышкаш ында өөренип турар өскүс

уругларга кышкы идик-канцеляр херекселдерин бадылап бербээн болган. Шаа ол сургуулдарның мурнунга бир миллион рубль ажа берген.

Өрениң болу берген чазаның техникумунуң директору хүлээлгезин күүседип турар тукчу-даа, кол бухгалтер. Өөредилге яамызындан акшадырышкынының келбээни тайылбырлааннар. А яамыңга ажылдакчылары аңгы агаар ажыдып турарындан стипендия төлээри саадай берген деп дагааннаан. Ол ышкаш кичи барааннары болгаш кышкы хеп ол чылдагаандан саттынып, амыдырал хандырылганының тургузуунуң эптештирилге суд сургуулдарның эрге-ажыын галаан, стипендияны болгаш боттандыраары болгаш ада-иезиниң хайгаар чок арткан сургуулдарга материалдыг дузаны төлээриниң дугайында 170 негелде билдиришкнни кириген.

Ак-Довурактың даг техникумунуң сургуулдарының мурнунга өрөзин долузу-биле төлөөгөндө Тыва Республика Өөредилге болгаш эртем яамызына Тыва Республиканың прокуратуразы кириген.

Виктор КИЗИКОВ Барыын-Хемчик кожуунуң прокуратуразы дузалакчызы

"МЭЭН АДА-ӨГБЕМ БАЖЫҢЫ"

Делгелге – конференция

Республиканың "Гуманный" социал төптүн коллективи "Мээн ада-өгбем бажыңы" деп республика чергелиг делгелге-конференцияны организа-стап эрттирген. Ук хемчегниң кол сорулгазы – өг-бүлениң ниитилелде ат-алдарын болгаш ролун база оларның хөй-ниити идепкейин бедидери. База ол ышкаш амыдыралдың берге байдалында таварышкан өг-бүлелерниң нарын айтырыгларын сайгарып чугаалажып, оларны шиитпирлээр аргаларны дилеп тывары.

Өг-бүлелер аразында мөөрей-рееспубликаның бүгү кожунна-рындан 13 өг-бүлө чедип кээп, кончуг эки белеткелдиг киришкен. Тываның ыраккы булуңу Мөңгүн-Тайга кожундан безин өг-бүлө улуг күзел-биле аңаа кирип чедип келген. Мөөрей 3 чадалыг эрткен: 1 дугаар чадала "Бичии уруглар-ның арыннары" фото-делгелге; 2 дугаарында "Мээн күзелмниң бажыңы" (бажың макет-хевирин кылып алгаш келир турган), 3 дугаарында "Мээн төрөл салгалым-ның үе-чадазы".

Өг-бүлө бүрүзү даалгаларына кончуг харыс салгалыг болган. Фото-делгелгеде кандыг чаптанчыг

болгаш чараш арыннары чок дээр. Чуруктарда арыннарында өөрүшкү болгаш хүлүмзүрүг долган чаштарже көргөш, кижиниң сагыш-сеткили өөрүп кээр болду. А бажыңнарың макет-хевирлери өг-бүлө бүрүзүнүн онзагай! Шупту чаагайжыттыган болгаш 1-2 каът бажыңнар, езулуг-ла күзелдин бажыңнары. Уруг бүрүзү бодунун бодап, күзеп турары ышкаш кылдыр бажыңнары чогаадып кылган. Чамдык улуг бажыңнарың "ээлери" улуг улустарының аңаа дузалашканын чоргаарал-биле демдегледилер. Бичии кижиниң чогаадыкчы бодалы улуг кижиден бай дээрзин бо бажыңнар

бадыткап турду. А Өвүр кожун-нун Хандагайты сумуздан 6-гы класстың өөреникчизи Онзагай Чамзырын бажыңын боду кылып алган. Ол бо мөөрейде авазы Алан Чамзырын-биле келгенин чугаалавышаан, кылган макетиниң дугайында мынчаар тайылбыр-лады: "Күзелмниң бажыңын боду-дум кылып алган мен. Мында улуг бажыңнар, гараж, дыштанып олурар сад база чайын эштип ойнаар бассейн бар. Мен шак бо ышкаш улуг, чараш бажыңныг болуксаар-дыр мен. Кажан-бир күзелм боттаны бээр боор деп идегээр-дир мен". Шынап-ла, бажыңнары эскерип турарга, шупту-ла улуг-улуг, хөй санныг өрээлдерлиг, гараж, машина, бассейн, садтыг. Чамдык бажың-нарың иштинде эт-сезинден бээр кончуг чараш кылдыр кылып, каастаан болду.

Мөңгүн-Тайга кожунунун Му-гур-Аксы сумуздан Лариса Кууларның өг-бүлөзи кижидурту хире бедик хемчээлдиг өгнүң макетин бараалгаткан. Оларның сайзанап өөн шупту сонуургаан.

Шынап-ла, бичии уруглар иштинде сайзанаптап олурар болду. Иш-тинде дерээн аптараларның, үл-гүүрнүн, оруннун, суугунун кылып каанының шевер деп чүвезин чүү дээр! Лариса Маевнаның хеймер оглу Саң-Даш өзүп келгеш, ада-иезиниң мал тудуп өстүрер ажил чорудулгазын уламчылап, мун малдыг малчын болур күзелдиг дээрзин чугаалады. Жюри кежи-гүннери оон күзелин чаптап, бодалы боттанзын деп йөрээп кагдылар.

Өг-бүлелерниң төрөл аймак салгалының үе-чадаларының дугайында белеткээни база кончуг солун болган. Ук даалга уругларның ада-өгбөзениң салгалының дугайында эки билири, езу-чаңчыл-дарын уламчылап сагырынга база оларның кижизидилгезинге улуг рольду ойнап турар.

Өг-бүлелер мөөрейиниң түң-нелинде – "Бичии уругларның арыннары" деп номинацияга 1-ги черни Улуг-Хем кожундан Алеф-тина Нурзат-оолдун, 2-ги черни Бии-Хем кожундан Сергей Мас-кыр-оолдун база 3-кү черни Өвүр

кожуундан Алан Чамзырынның өг-бүлелери тус-тузунда алган. А "Мээн төрөл салгалымың үе-ча-дазы" деп номинацияга 1-ги черге Сүт-Хөл кожундан Владимир Ондарның, 2-ги черге Кызыл хоорайның "Поддержка" социал төптен Саида Серенниң база 3-кү черге Каа-Хем кожундан Лариса Сарыг-оолдун өг-бүлелери тус-тузунда төлөтпиг болган. "Мээн күзелмниң бажыңы" деп номина-цияга Барыын-Хемчик кожундан Джанета Суманның өг-бүлөзиниң бажыңы эң чараш болуп, 1-ги черни алган, 2-ги черге Кызыл кожундан Антониде Дондуктун өг-бүлөзиниң бажыңы, 3-кү черге Чоон-Хемчик кожундан Азиймаа Кууларның өг-бүлөзиниң бажыңы база 4-кү черге Мөңгүн-Тайга кожундан Лариса Кууларның чаптанчыг өө төлөтпиг болган. Бирги черниң тиилекчилеринге чем быжырап шафтарны, 2 дугаар черлерге электрилиг зыт тыртар машиналар база 3-кү черлерге бус-биле чем белеткээр саваларны берген.

Тиилекчилерден аңгыда, мөө-рейге идепкейлиг киришкени дээш дараазында өг-бүлелерни демдег-лээн. Оларга Кызыл хоорайның "Гуманный" хоргаадал төвүндө Виктория Ондарның, Чеди-Хөл кожундан Татьяна Дуу-Дарыйның база Чаа-Хөл кожундан Аяна Серен-Доржунун өг-бүлелери хамааржыр. Идепкейлиг ол өг-бүлелерниң уруглары номнарны белекке алган.

Мөөрейге "Гуманный" хоргаа-дал төвүндө турар уруглар кон-цертти бараалгаткан. Черле ынчаш бо хоргаадал төвүнүн органи-за-стап эрттиргени республика чергелиг хемчег солун болуп, оон кижикчилериниң бедик тура-соруун көдүргөн.

Валерия КОНГАР.

Авторнун тырттырган чурук-тары.

Көдээ ажил-агыйынга хамаарыштыр бодал

ФЕРМЕРЛЕР КОЛ КҮШ БОЛУР

Сөөлгү 20 чылдың дургузунда туртун аграр политиказы катап база хөндүрлүп, хөй адырлыг чарганын эскерип болур. Чуртта улуг агрохолдингилер, чер-чер-терде көдээ ажил-агый бүдүрүл-лери тургустунуп, көдээде чурт-акчы чон хууда дузалал ажил-гайын тудуп, оон дузазын көрүп-рар аларган. Тараачын-фермер ажил-агыйы катап тургустунуп, аштайгы дүжүттерин берип эге-ээн. Чурттакчы чонну шынарлыг ыш-чем продуктулары-биле хан-ыраар дээн Чазактын политика-ныга үлүг-хуузу кирип турарын-ерле демдегледип, фермерлерге-роттук дузаны чедирери ам бо-унде база бир кичээнге алыр-айтырыгларның бирээзи болу-ерген.

Чүге дизе, оон мурнунда чыл-арда ышкаш, бүдүрүлге улуг-олза, ол "чаа үенин, тулган бүдү-үлгези-дир" деп таптаашкынныг-одаалдардан үнгени дээр деп,-дээ ажил-агыйының эксперттери-анал турарын сонуургадын. Бо-еде чедир тараачын-фермер ажил-агыйлары, хууда дузалал ажил-агыйлары дээн ышкаш көдээ ажил-агый продукциязының бүдү-үлгүлери биче хевирлеринге-гүнөден деткимче эвээш болуп

турарын миннир апаар. Бир эвес Россияның көргүзүлгелерден алгаш көөр чүве болза, эрткен чылын чуртун бодунун бүдүрген зыт продукциязының хөй кезин, тарааның – 46, тарымал тооруктун – 52, сүттүн – 63, картофельдин – 93 база ногаа аймааның 87 хуу-зун черде ажилдап чоруур көдээ ишчилер бүдүрген бооп турар. А Тывага хамаарыштыр алыр болза, зыт, сүт, картофель, ногаа аймаа-биле чонну хандыраарына хууда дузалал болгаш тараачын ажил-агыйларының ролу улуг.

Улуг хемчээлдиг агрохолдин-гилерге деңнээрге, биче ажил-агыйларның беримчези хөй дээр-зин амыдыралда херек кырында олар бадыткаан. Бир эвес бистиң республикага фермерлер хөй-ле болур болза, аш-чемниң каш-янзы хевирлери элбек болур дээр-зи билдингир. Ынчангаш федерал-дыг чазактын, республика Чазак-ның-даа, Көдээ ажил-агый ямаы-зының-даа мурнунда кол сорулга фермер ажилын хөгжүдери болуп турар.

Фермер кижидээрге амгы үе-ниң тараажызы-дыр. Ол дээр-ге черниң болбаазырадыкчызы, амгы көдээниң езулуг ээзи, көдээ суур-нун хөгжүдүкчүзү-дүр. Чүге дизе

ол бодунун черинде чурттап, бо-дунун күш-ажылының түннелин көрүп, чаагай тарааның чыдын чыттап, алган дүжүдүнүн орул-газын санап олурар ажилчын-дыр. Ынчангаш ол күрүне политиказын боттандыраарына үлүг-хуузу кириштирип турар кады ажил-даар идегелдиг эш, партнер-дур. Ындыг болган төлээде, рес-публика бюджетинге аңгы абзац-биле күрүнениң талазындан дет-кимче көргүзериниң талазы-биле өскерилгелерни кириери чугула-апарган. Чер-биле ажилдап чоруур кижилерге чээли бээриниң, долаа-га салыр чүүлдериниң, субсидиялар, үндүрүг төлөвириниң талазы-биле билдингир тайылбырларны бээр-и чугула.

Ажыглаттынмайн чыдар чер-лерни шиңгээдип, ону чөптүг ажыглаарына баштайгы кол чүүл – күрүнөден баштайгы боттук ду-заны көргүзери. Бирги кол айты-рыг – черни хуужудуп алырының айтырыгы. Дыка хөй ажил-агыйлар, хууда арааттар боттарына онаа-жыр чер үлүүнө өнчүнү бүрүткө-дип алыр аргазы чок. Оон чылда-гааны – черниң өртээниң канчаар-даа аажок улуг бооп турарында база бюрократтыг езу-биле чурум-чуткан хөй документиер чыылда-

зында. 2010 чылдың төнчүзүндө Күрүне Думазы көдээ ажил-агыйына ажыглаар черлерни катап эгидериниң талазы-биле хоойлужудулгага эдилгелерни хүлээп алган. Оон кол чылдагааны – езулуг "ээзи" чок көдээ ажил-агый черлерин катап эгидип, ону-шын ажыглап шыдаар чер ээзинге дамчыдып бээр бооп турар.

База бир эпиг арга – көдээ ажил-агыйының хереглел коопера-тивтерин тургузуп алыры. Коопе-

ративте кирип турар фермер кижидүгүле ынчан улуг дээн бүдүрүл-гелер-биле чижилгени тургузар аргалыг. Ол таварыштыр чээли-лерни ап, бүдүрген продукциязын болбаазырадып, садып-саарар аргалыг болур. Шак маңаа тараа-чыннарың ажил-чорудулгазынга кооперативтер моондак болуп, дугуруштурукчу болу бербезинден кичээнири чугулазын айтып каары артык эвес деп, эксперттер санап турар.

Айлаң МОНГУШ.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ ДОКТААЛДАРЫ

Тыва Республиканың Чазаның 2011 чылдың май 16-да №318 доктаалына
өскерилгелер кириеринин дугайында
2011 чылдың ноябрь 30 №705 Кызыл хоорай

«2011-2012 чылдарда Тыва Республиканың кадык камгалалын чаартыры» программага дүүштүр чорудуп турар амбулаторлуг медицина дузазының чедингир чоруун экижидер талазы-биле хемчеглерни акшаландырырынга акша-хөрөңгинин чарыгдалын сайзыраңгайыдар сорулга-биле Тыва Республиканың Чазаның доктаадыры болза:

1. Тыва Республиканың Чазаның 2011 чылдың май 16-да «2011-2012 чылдарда Тыва Республиканың кадык камгалалын чаартыры» программага дүүштүр чорудуп турар амбулаторлуг медицина дузазының чедингир чоруун экижидер талазы-биле хемчеглерни акшаландырырынга акша-хөрөңгинин чарыгдалын сайзыраңгайыдар талазы-биле хемчеглерниң күүселдезинин

дугайында» №318 доктаалына дараазында өскерилгелерни кириер:

1) 1 пунктуга дараазында уткалыг абзацты немээр:

«-амбулаторлуг дузаның чедингир чоруун экижидер талазы-биле хемчеглерниң күүселдезинге кирип турар дээди болгаш ортумак эмчи мергезилдиг специалистеринин ажил-чорудулгазының үнелелинин методиказы»;

2) 2 пунктуга күүн чидирген деп санаар;

3) Амбулаторлуг дузаның чедингир чоруун экижидер талазы-биле хемчеглерниң күүселдезинге кирип турар дээди болгаш ортумак эмчи мергезилдиг специалистеринин албан-дужаалдарының даңзызынга дараазында уткалыг бөлүктү немээр:

Эпидемиолог эмчи	Медицина сестразы
Рефлексотерапевт эмчи	Медицина сестразы
Иглорефлексотерапевт эмчи	Медицина сестразы
Поликлиниканың хүндүскү стационарының невролог эмчизи	Медицина сестразы
Поликлиниканың хүндүскү стационарының терапевт эмчизи	Медицина сестразы
Херэзженнер консультациязының хүндүскү стационарының акушер-гинеколог эмчизи	Херэзженнер консультациязының хүндүскү стационарының акушерказы
Биохимиктиг лаборатория диагностиказының эмчизи	Лаборант, фельдшер-лаборант
Серолог эмчи	Лаборант-серолог, фельдшер-лаборант
Лаборант-генетик эмчи	Лаборант, фельдшер-лаборант
Кадыкшылга төвүнүн терапевт эмчизи	Медицина сестразы
Кадыкшылга төвүнүн педиатр эмчизи	Медицина сестразы
Массаж талазы-биле медицина сестразы	
Кадыкшыл төвүнүн стоматология гигиенизи	
Кадыкшыл төвүнүн офтальмологу	

4) Чурттагыч чонун санын, чаңгыс черде каш киж чурттап турарын, эр-кызын, аарыыр болгаш өлүп хораар чоруунуң деңгелин, географтыг болгаш өске-даа онзагай талаларын барымдаалап тургаш амбулаторлуг медицина дузазының чедингир чоруун экижидер талазы-биле хемчеглерниң күүселдезинге кирип турар дээди болгаш ортумак медицина эртемниг специалистеринин ажил-чорудулгазының үнелелинин көргүзүлгелеринин болгаш амбулаторлуг медицина дузазының чедингир чоруун экижидер талазы-биле хемчеглерниң күүселдезинге кирип турар дээди болгаш ортумак медицина эртемниг специалистеринин ажил-чорудулгазының немелде үнелелинин эң биче ужур-дузазынга:

1 бөлүктө «100-98» деп саннарны «98» деп сан-биле солур;

10 бөлүктө «Тыва Республиканың девискээринге Россия Федерациязының хамаатыларының халас медицина дузазын көрдүнген үеде чедиреринин күүнө магадылалдарының девискээр программазын бадылаарының дугайында Тыва Республиканың хоойлузу-биле» деп сөстөрни «2011 чылдың март 4-те Тыва Республиканың Чазаның «2011 чылда Тыва Республиканың девискээринге Россия Федерациязының хамаатыларынга халас медицина дузазын чедиреринин күүнө магадылалдарының программазын бадылаарының дугайында» №164 доктаалы-биле» деп сөстөр-биле солур;

5) Амбулаторлуг медицина дузазын

чедирерин экижидеринин талазы-биле хемчеглерниң күүселдезинге кирип турар эмчи специалистерге болгаш ортумак медицина ажилдакчыларынга деткимче көргүзери-биле акша төлөвирлерин доктаадып тургузарының дугайында күш-ажыл керээлеринге чаңгыс аай немелде дугуржулгазының 3 пунктузунда «Тыва Республиканың Кадык камгалал болгаш социал хөгжүлдө яамызының дужаалы-биле» деп сөстөрни «Тыва Республиканың Чазаның 2011 чылдың май 16-да №318 доктаалы-биле» деп сөстөр-биле солур;

6) «2011-2012 чылдарда Тыва Республиканың кадык камгалалын чаартыры» программага дүүштүр эртирип турар хемчеглерни баяп-ла медицинга камгаладылганын талазы-биле медицина дузазын чедиреринин болгаш төлээринин керээлеринге чаңгыс аай немелде дугуржулганын II кезээнин 4.2.1 иштики пунктуларында «Тыва Республиканың Кадык камгалал болгаш социал хөгжүлдө яамызының дужаалы-биле» деп сөстөрни «Тыва Республиканың Чазаның 2011 чылдың май 16-да №318 доктаалы-биле» деп сөстөр-биле солур.

2. Бо доктаал ону албан-езузу-биле парлаан хүнден күштүг болуп кирип болгаш 2011 чылдың январь 1-нин соонда тытып келген эрге-хоойлу харылзааларынга хамааржыр.

3. Бо доктаалды «Тувинская правда» болгаш «Шы» солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

2008 чылдың апрель 15-те Тыва Республиканың Чазаның №225 доктаалына
өскерилгелер кириеринин дугайында
2011 чылдың декабрь 23 №766 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазаның доктаадыры болза:

1. 2008 чылдың апрель 15-те Тыва Республиканың Чазаның «Хоорай болгаш хоорай чоогунун аргыжылгаларына хой-ниити автомобиль транспорту-биле пассажирлерни аргыштыларының болгаш чүктү чедиреринин, а ол ышкаш республика иштинин болгаш регионнар аразының маршруттарына, маршрут таксиз-биле каттай, автомобиль транспорту-биле пассажирлерни аргыштыларының болгаш чүктү чедиреринин тарифтерин санаарының тала-

зы-биле методиктиг айтышкыннары бадылаарының дугайында» №225 доктаалына дараазында өскерилгелерни кириер:

1) доктаалда:

а) адында «маршруттуг» деп сөстүн соонга «болгаш чик» деп сөстөрни немээр;

б) эге кезээн дараазында эдилге-биле бижиер:

«1995 чылдың март 7-де Россия Федерациязының Чазаның «Өртөктерин (тарифтерин) күүнө башкарылганын чурумчударының дугайында» №239 доктаалына, 2003 чылдың ноябрь 27-де Тыва

Республиканың «Тыва Республикага пассажир транспорту дугайында» №424 УХ-1 Хоойлузунга болгаш 2005 чылдың декабрь 14-те Тыва Республиканың Чазаның «Тыва Республикада өртөк (тариф) политиказының үндөзүнненин дугайында» №1392 доктаалына дүүштүр Тыва Республиканың Чазаның доктаадыры болза»;

в) 1 пунктуга «маршруттуг» деп сөстүн соонга «болгаш чик» деп сөстөрни немээр;

г) 2 пунктуга «маршруттуг» деп сөстүн соонга «болгаш чик» деп сөстөрни немээр;

2) Хоорай болгаш хоорай чоогунун аргыжылгаларына хой-ниити автомобиль транспорту-биле пассажирлерни аргыштыларының болгаш чүктү чедиреринин, а ол ышкаш республика иштинин болгаш регионнар аразының маршруттарына, маршрут таксиз-биле каттай, автомобиль транспорту-биле пассажирлерни аргыштыларының болгаш чүктү чедиреринин тарифтерин санаарының талазы-биле методиктиг айтышкыннарга (моон соңгаар—Методиктиг айтышкыннар дээр):

а) адында «маршруттуг» деп сөстүн соонга «болгаш чик» деп сөстөрни немээр;

б) 2 пунктуга ону абзацтын соонга дараазында уткалыг он бирги абзацты немээр:

башкарыкчы орган—ол дээр өртөктер болгаш тарифтер доктаадып тургузар талазы-биле бүрүн эргелерин федералдыг хоойлулар-биле, Россия Федерациязының Президентинин чарлыктары-биле, Россия Федерациязының Чазаның доктаалдары-биле, а ол ышкаш Тыва Республиканың болгаш муниципалдыг тургузулганын тус чер бот-башкарылга органнын нормативтиг актылары-биле тодарадыр Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагыргазының органы азы тус чер бот-башкарылганын органы болур»;

он бирги абзацты он ийги абзац кылдыр санаар;

в) 5 пунктуга дараазында уткалыг абзацты немээр:

«Нормативтиг бот-үнени, бүдүрүлгө баазын ажылгаарының үе-чадазын дамчыштыр саң-хөө акша-хөрөңгизинге сөөртүкчүлерниң негелделерин бадыткаар органы тарифтерни тургузарының методиказы бээр.

Пассажирлерни аргыштыларының нормативтиг бот-үнезин аргыштырылганын хевирлеринин аайы-биле тодарадыр:

1) хоорайның;

2) хоорай чоогунун;

3) хоорайлар аразының.

Калькуляция единицы болур чүүлдер:

— хоорай болгаш хоорай чоогунун маршруттарына пассажирлер аргыштырылганын тариви (1 пассажиринин чоруунун өртөз)—руб;

— хоорайлар аразының маршруттарына пассажирлерни аргыштыларының тариви (1 пассажиринин 1 км черге чоруунун өртөз)—руб./1 пасс.км;

— тариф (шимчээр составтын 1 км черни эртеринин өртөз)—руб./1 км».

д) дараазында уткалыг IV кезекти немээр:

«IV. Пассажирлерни аргыштыларының тарифтерин санаарының талазы-биле материалдарны бээринин чурум болгаш та-

рифтерни башкарының чуруму
14. Аргыштырыкчының саналын тарифтер тургузары-биле аргышты тарифтер тургузарының дугайында билдиришкенин башкарыкчы органдуртукчузунун адынга кириер.

Тарифтер тургузарының дугайында билдиришкени аргыштырыкчы органын удуртукчузу—юридиктиг аргыштырыкчы—хуу сайгарлыкчы салыр болгаш аргыштырыкчының талазы-биле бадыткаан турар.

Тарифтер тургузарының дугайында билдиришкени айтыр чүүлдер:

Билдиришкени бижээн юридинин азы хуу сайгарлыкчының дугайында билдиришкени: ады, ИИН, юридиктиг, херек кырында почта адреси, харылзажыр телефоны, электроннуг адреси, организационнуг Ф.А.А., банк реквизиттерин, бүрүткеткен чери, билдиришкенин кожар материалдарны белеткенин Ф.А.А. болгаш харылзажыр телефону);

Тарифтер тургузары-биле башка органы киригенинин барымдаалары тарифтерни тургузарының эргежок чурбадыткаан тарифтер санаашкы (тайылбыр бижии), ону транспорт азын чедирер деп турары черинин палдыг тургузуунун баштыгы-биле гуржур;

15. Аргыштырыкчының саналын тарифтер тургузарының дугайында билдиришкени дараазында материал (моон соңгаар—материалдар дээр):

1) юридиктиг черинин чаңгыс аай даңзызындан ушта бижилгени а сайгарлыкчының чаңгыс аай даңзызындан ушта бижилгени;

2) күүнө бүрүткелинин дугайында херечилелдин хоолгазын;

3) тургузукчу документтеринин газын;

4) пассажирлер аргыштырылганын лицензиязының хоолгазын;

5) аргыштырыкчы биле Тыва Республиканың төлөөлөткен органының аргыштырылганын органын, чонун транспорт хандыры боттандырының дугайында керээ хоолгазын; үм шөл

6) отчеттуг үнени дургузунда мтарга аргыштырылганын херек кырында бот-үнези, эргежок чугула документи кожар;

7) чарыгдалдарның чүүл бүрүзүн гайлап санап бижиер, ону бадыткаан документтерни кожар;

8) бааза болгаш отчеттуг үеде жирлер аргыштырылганын херек кырында орулгаларының болгаш чардарының дугайында отчеттуг;

9) пассажирлер аргыштырылганын тарифтеринин санаашкынын;

10) маршрут бүрүзүгө паспорт

2. Бо доктаалды «Тувинская правда» болгаш «Шы» солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

«2012 чылда болгаш 2013, 2014 чылдарның планнуг үезинде
Тыва Республиканың республика бюджетинин дугайында» Тыва Республиканың хоойлузун күүседир талазы-биле хемчеглеринин дугайында
2012 чылдың февраль 15 № 82 Кызыл хоорай

«2012 чылда болгаш 2013, 2014 чылдарның планнуг үезинде Тыва Республиканың республика бюджетинин дугайында» Тыва Республиканың хоойлузунга дүүштүр Тыва Республиканың Чазаның доктаадыры болза:

1. 2012 чылда Тыва Республиканың республика бюджетин күүседе-биле хүлээп алыр.

2. Тыва Республиканың республика бюджетинин орулгаларының кол башкарыкчылары болгаш чедишпес кезээн акшаландырыларының дестеринин кол башкарыкчылары:

1) үндүрүлгелерин, чылдаларының болгаш өске-даа баяп кылыр төлөвирлерин кириерин хандыраар, а ол ышкаш оларны төлээр өрелерни кызыраар болгаш орулгаларны башкарырының шынарын бедидер талазы-биле хемчеглерни алыр;

2) башкарып турары орулгаларының кирилдезинин байдалына неделя санының мониторингинин боттандыраар;

3) «2012 чылда болгаш 2013, 2014 чылдарның планнуг үезинде республика бюджетинин дугайында» Тыва Республиканың хоойлузунга өскерилгелер кириген таварылгаларда айтыттыган өскерилгелерин күштүг болуп киргенинин соонда неделя дургузунда кирип турар орулгаларының тодарттыган санаашкыннарын эртип турар саң-хөө чылының кварталдарының болгаш айларының аайы-биле хуваагаш, Тыва

Республиканың Саң-хөө яамызынче

4) «2012 чылда болгаш 2013, 2014 чылдарның планнуг үезинде республика бюджетинин дугайында» Тыва Республиканың хоойлузунга дүүштүр Тыва Республиканың бюджетинин орулгаларының эргелиг башкарыгына кол башкары тургузар дугайында нормативтиг хоойлу актыларын чурумчудар;

5) Федералдыг казначействону Республика талазы-биле эргелелин мааржыр төлөвирлеринин билдинмес делерин дарый тодарадыры-биле ажа база ол ышкаш чогуур төлөвирлерин Республиканың республика бюджетинин шилчидеринге санаашкын документ долдурар талазы-биле төлөкчиле ажилды күштелдирер;

6) Тыва Республиканың Саң-хөө яамызынче нормативтиг эрге-хоойлу акты биле тургусканы 2012 чылдың касса айлар аайы-биле хуваап тургузары чорудары-биле медээлерни Тыва Республиканың Саң-хөө яамызынче кириер;

7) Россия Федерациязының Бюджетинин тургусканы бюджет эргелерин Тыва Республиканың республика бюджетинин орулгаларының башкалары болуп турар ведомствода албанын шынарлыг күүселдезинге котдурчудар;

8) федералдыг бюджеттен келген чылда ажылгатынмаан болгаш 2012

Тыва Республиканың Чазааның
Даргазының бирги оралакчызы С. ТЕН.

"ШЫННЫН" поглазничает

Көдээниң амыдыралы

КАРА-ХӨЛДҮН ХООЧУННАРЫ

Бистиң суурда үлегерлиг иелер аажок хөй. Олар дээр-ле чонун мурнунга көскү ажилдап, аныяк-өскенге үлегер-чижээн көргүзүп чоруур бистиң чоргааралывыс, шолбаннарывыс-тыр. Номчукчулар-биле оларны таныштырбас аргам чок болду:

Байлак Иргитовна, ол Кара-Хөлдүн онза-бүдүштүг керни болуп, бистиң суурга херээженер эмчизи кылдыр 30 ажыг чылдар-ның дургузунда ажилдап келген, хөй оолдар, кыстарның кырган-авазы, буянныг ие. **Кара-кыс Ленчаевна** база-ла бистиң эмнелге-виске бо хүннерге чедир үрө-түн-нелдиг ажилдап келген эмнелге-ниң хоочун ажилдакчызы. Ол — ажылынга харысалгалыг, күш-ажылдың хоочуну, ажы-толунуң энерелдиг авазы. **Бичии-Уруг Өткээнековна** — бистиң школаның хоочун башкызы. Ол — ам хүндү-лүг дыштанылгада-даа болза, амыр-дыжын бодабайн, мал-маганын херим сынмас кылдыр азырап-өстүрүп чоруур ажил-иши ие. **Радина Өлчей-ооловна** — бистиң ясли-садикте кижизидикчи башкы. Ол — бодунуң ийи оглундан аңгыда, өскүс дунмаларын база бут кырынга тургузуп, азырап чоруур амыдыралынга кызымак ие. **Орланмаа Сарыг-ларовна** — школаның биология,

химия башкызы. Ол — өөреникчи-лериниң кичээнгейин хаара тудуп, үрө-түннелдиг ажилдап чоруур, өг-бүлениң деткичизи, үлегерлиг ие. **Рада Чадамбаевна, Любовь Кылчаювна** база **Чечена Алдын-ооловна** — олар кайызы-даа ясли-садтың кижизидикчи башкылары. Олар — өг-бүлениң быжыг тура-соруктуг, эки-бакты-даа чүктөп эртип билир, өг-бүлениң эң-не кол башкарыкчылары. **Долаана Данововна** — бистиң Кара-Хөл участка эмчизинге 20 ажыг чыл-дар иштинде чонунуң кадыкшылы дээш эрес-шудургу ажилдап келген өг-бүлениң башкарыкчызы, буянныг ие. **Василиса Хомушкү** — өг-бүлениң үлегерлиг кижизидикчи, ажилчын, кезээ болгаш ак-ак инектерни азырап өстүрүп олар эрес-кежээ ие. **Билчиңмаа Допчаевна** — бистиң Кара-Хөл эмнелгезинге бичии уруглар эмчизи бооп, 30 ажыг чыл иштинде ажилдап келген, суурнуң херээжен улустуң шилиндек командазының капитаны бооп ойнап чораан үрө-

түннелдиг өг-бүлениң деткичизи, буянныг ие. **Зинаида Болатовна** садыг шугумунга хөй чылдарда ажилдап келген. Ол — өг-бүлениң азыракчызы, чемгерикчи. Кат-чимисти, мөөгүнү хөйү-биле чыгаш, янзы-бүрү чемнерни кылып, белеткеп алыр, алгы-кеш-биле дааранып, чонунга идик-хепти чогадыкчы езу-биле даарап берип чоруур ачы-буянныг ие. **Вера Шыыраповна** — хөй чылдарның дургузунда почта шугумунга ажилдап келген, **Көк-кыс Дамбий-Хааевна** — бистиң Кара-Хөлдө эң хөй уругларны божаан маадыр ие. Ол 14 оолдар, кыстар-ны кижизидип өстүрүп каан. **Сарыймаа Дамбий-ооловна** — бистиң суурнуң хоочун хлеб быжы-рыкчызы болуп ажилдап чораан, 8 уругну божааш өстүрүп каан маадыр ие. Ам хүндүлүг дышта-нылгада-даа болза, кодан сынмас малды азырап чоруур. **Людмила Кара-ооловна** — азыраан хөй мал-дың ээзи, оон амыдыралы чер-биле тудуш харылзаалыг болган, күзүн черден чылдың-на эгэртимес хөй ногаа-чимисти чыып ап чоруур амыдыралчы, эрес-кежээ ие. **Татьяна Белековна** хөй чылдар-ның иштинде культура шугумунга ажилдап келген, ам хүндүлүг дыш-

танылгада-даа болза, бажыңында ам-даа баян, музыка кезээде чаңгыландыр ырлап турар. **Мария Күжүгет Кара-Хөлге** мал эмчизи болуп ажилдап келген, ол-ла олчаан Кара-Хөл керни бооп арткан. Амгы үеде ол 5 чүзүн малды коданында азырап өстүрүп олар эрес, шудургу ие. **Оюмаа Дайынчыевна** — ол школависка ату-сурагы ажилдап келген аныяк башкы. Бичии чаштарның караан чырыдып, санап, бижип өөредип чораан, шаңнал-макталдарның эдилекчизи, ачы-буянныг ие, башкы. Бо хүннерде хүндүлүг башкы бистиң аравыста чок-даа болза, оон чырык ады кезээ мөңгөде суурунун чонунга артсын. **Долбан Дановна** бистиң суурга чагырга шугумунга удуртукчу бооп ажилдап келген. Чонунуң мурнунга үрө-түннелдиг эки ажылы дээш чонун хүндүткелин чаалап алган.

Бистиң суурнуң бо шолбан-нары дээр, кезээде чүректери кыптыгып чоруур, ажилгыр, эрес-дидим, буянныг иелер-дир. Оларга бис канчаар-даа аажок чоргаар-ланып чоруур бис.

Валентина ХЕРТЕК.

Бай-Тайга кожуун,
Кара-Хөл суур.

ШЕМИ КЫСТА ЭР ХЕЙЛЕР

Чоокта чаа Тыва Респуб-ликаның алдарлыг артисти **Елизавета Монгуш** билин на Доржуун «Шеми чараш...» деп аттыг катин улуг сонургаа көрдүм. Көрүкчүлөр зал долу — чер-чурттуглары, эш-өөрү, чалыы шемижилер. Концерт хаак дег ээлгир, чараш кыстанцы-самы-биле эгелзэн, чүлөриң адыш часкаашкы динмитти-даа аажок. Ели Монгуштуң төрзөн черин, боду-дун, чонун уран номчу-дамчытканы, Галина Дор-«Шеми-Бажы» хостуг, ун-биле күүсеткени олурган сагыш-сеткилин хөлзедип, кириген. Бо ийи артисти-жилге-биле шиилерден үзүндүлери, «Танго» та-ырыларны база улуг сон-биле көрдүсүз.

Оюн-көргүзүг соонда терниң чаңгыс чер-чурту-ниити палатазының да Х.Д.Монгуш болгаш олар-өөрү, дөргүл-төрелдери чымчак сөстөр чугаалап, чечектерни сөңнээр. Ш-музунун чагырга даргазы к-ти суурунун чонунга кө-бээрин дилзэн.

К.ДОЛ

Кызыл хоорай.

Спорт • Спорт • Спорт

КУЗЕЛ КҮШТҮГДЕ БОТТАНЫР

Хүреш — тыва чоннуң ынак маргылдаазы. Ол кандыг-даа байырлардарны каастап, эр чоннуң хей-адын бедидип турар.

Кожуун-сумуларда аныяк-өскөн, ылаңгыя элээди оолдар аразында хүреш маргылдаазының непереп турары өөрүнчүг. Эрзин кожууннуң Мөрен сумузуна чоокта чаа элээди оолдар аразы-га хүреш маргылдаазын органи-зациялар болгаш адалар чөвүлели организастан. Ук хемчегни адалар чөвүлелиниң удуртукчу Анатолий Кыргысович Доржу удуртуп эрттирген.

Маргылдаага киржир күзелдиг оолдар башкылары-биле чоок-кавы сумулардан чедип келген. Ук хемчегге аныяк адаларның идеп-кейлиг киришкенни демдегледип каары чугула. Оларның аразында Булуң-Бажы сумузуна аныяк ада Роберт Улаан-Байырович чазаанчы болуп, бодунуң үлү-хуузу кириген. База бир аалчывыс республика чергелиг мөге, аныяк ада Сүүр-оол Намчаа элээди оолдарның кайы хире хүрежирин болгаш кандыг аргаларын ажылап турарын кончуг кичээнгейлиг хайгаарап көргөн. Маргылдаага чүгле аныяк эвес, а хоочун адалар база сонургалдыг болуп, аныяк-өскөнни деткип турган. Оларга шуптувустуң көрей акый джиг-ривис А.Ч. Намчаа, А.А. Күр, О.А. Дадарыкпай, М.К. Канзай болгаш өскелер хамааржыр. Назы-хары улгады берген хоочуннарның аныяк адаларга болгаш өзүп олар элээди оолдарга чагыг-сөзү олар-ның кижизидилгезинге улуг рольду ойнап турар дээрзин билир бис.

Маргылдаага өөреникчилер назы-хар аайы-биле ийи аңгы чада-га күжүн шенешкен. Элээди оол-дарның изиг-изиг демиселиниң түңнелинде 14 харга чедир оол-

дарның аразында бирги черге Эрзин школазының өөреникчизи Баазан Баткар төлептиг болган. Ийги черни Булуң-Бажы школа-зының өөреникчизи Чамзы Чамыяң база үшкү черни Мөрен школа-зындан Шораан Ланзыы алганнар. А 18 харга чедир оолдарның аразында бирги черни Эрзинден Соян-оол Солаан алган, а ийги черде Бай-Дагдан — Чаяан Монгуш.

Маргылдаага хүрежип келген оолдарның боттарын алдынып билирин, оларның-биле кижизидил-ге ажылы дыка эки чоруп турар дээрзин көрүкчүлөр демдегледип турдулар. Шынап-ла, мен, бодум хуумда, безин эскерип орамымга, ажилым аайы-биле кандыг элээди оолдар-биле ажилдар чорутпаан дээр, бичии мөге оолдарның чурумнуун демдегледим. Аныяк-өскөнниң элээди үезинде хостуг үезин шын ажылап билири чугула черни ээлеп турар.

Бо хемчегге эң-не хөй өөре-никчилерлиг келген башкы — Байыр Владимирович Лопсан. Ол — аныяк ада боорда, Мөрен школа-зының башкызы. Ол өөреникчи-лериниң кижизидилгезинче кол кичээнгейни угландырып турар деп чүүлү өөреникчилери бадыткап турар.

Маргылдааның киржикчи-леринге езулуг эр мөзү-шынарлыг төлептиг оолдар болурун күзээр-дир мен. Күзел күштүг болза, ол ыяап-ла боттаныр дээрзин бо оолдарның маргылдаага киришке-ни бадыткап турар.

Зоя КУЛДУН,
психолог башкы, назы чет-пээннер херектериниң талазы-биле инспектор.

ЧАРАШ ЧҮҮЛГЕ ӨӨРЕДИИЛИЦЕР

Шагааның ак айында Кызылга Улу чылынга тураскааткан янзы-бүрү хемчеглер болуп эрткен болгай. Бодум хуумда, Аныяк көрүкчүлөр театрының оюн-көргүзүүн магадап көөр аас-кежиктиг болдум. Театр бистерни, көрүкчүлери, сүттүг шай, боова-боорзак болгаш өске-даа тыва чемнер-биле уткуп алды.

Концерт тыва улустуң шимчен-гир оюн-тоглааларына үндезилет-тинген болду: чинчи чажыраы, ок чүгүртүрү, эдек туттунчуру, тевек-тээр, дүрген чугаа дээш, оон-даа өске оюннарны бараалгатты. Бичии көрүкчүлөр база артистерниң оюннарына удаа-дараа киржип, шаңнадып-даа турдулар.

Артистеривистиң ойнаары чер-ле эки-дир: кижиниң иштиги сагыш-сеткилин илереткен шимчээш-киннери-даа, ырлап-танцылаары-даа. Чугаа-домаа база тодаргай, билдингир, а идик-хеви каас-чараш, артист кижиниң мергежилин эки шингээди ап турары илден. Ол-даа чөп, чүге дизе театры тускай эртемниглер удуртуп-башкарып турар болгай, чижээлээр, театр-ның кол режиссеру Айлана Лео-нидовна Чадамба бичии артистер-биле 1975 чылдан бээр ажилдап келди, ол — Тыва Республиканың болгаш РФ-тиң уран чүүлүнүн алдарлыг ажилдакчызы деп хүндүлүг аттарның эдилекчизи. Бот-тывынгыр артистерни ырлаарына Тыва Республиканың алдарлыг артисти Софья Кара-оол өөредип турар. Театрның администратору — Сай Владимировна Монгалбии.

Бичии артистерни шуптузун адаарга, солун арыны сынмас, ын-чангаш күүседикчилерниң чамды-зын адап көрей. Кызылдың №5 школазының өөреникчизи Начын Намдан ойнап турган артистерни улам-на хей-аыт кирип, Ак-Сал ирейниң ролун чедимчелиг ойна-ды. Черни, кижилерни Дээрден

хайгаарап турар Айның омур-хеви-рин чингеек сынныг, чараш уруг Сайзаана Сырбыкай (№1 школа-ның өөреникчизи) көргүскен. 10 харлыг Настя Зобоева бичии уругларга таарыштыр чогааттын-ган үш тыва ырыны дыка-ла чараш күүсетти.

Улуг сценага ойнап чораан артистер Елена Чадамбаның Альф деп бичии, чаптанчыг ыдының бодунга таарыштыр кылган янзы-бүрү херекселдерни ажылап тура, көргүскен аваангыр-кашпагай оюнун, Людмила Монгуштуң бут-тар-биле ээлгир-ээлдек жонглер-лаарын магадап ханмадывыс. Бо артистер — аныяк көрүкчүлөр театрының доктаамал каастакчы-лары улус. Концертин төңчүзүндө артистеривис Олег Сарыгларның «Алдын Шагаа» деп ырызының сөзүн бистерге, көрүкчүлөргө, үлөп бээр, артистер-биле кады ырлаштывыс-даа.

Кызылдың аныяк көрүкчүлөр театры 1964 чылда тургустунган, бистиң Тывада эң-не баштайгы уруглар театры болур. Ону эге-зинде Сергей Баир организастан, оон соонда 10 чыл дургузунда Зоя Фодоровна Саая удуртуп турган. Оон бээр ук театрда дыка хөй өөреникчилер ойнап-хөгөп, көрүкчүлөр мурнунга арнын чазып, чамдыктары улаштыр мергежи-п, театр уран чүүлүнүн талазы-биле дээди эртемни чедип ап, бистиң республиканың национал хөгжүм-ши театрында ажилдап чоруур-лар. Чижек кылдыр Стас Ооржак,

Ульяна Монгалбии олар-каалыңар.

Театр ылаңгыя сөөлг-дарда тус чер-даа, делег-чергелиг хөй-хөй конкур-фестивальдарже чаладып, киришкеш, болур-чогуур ша-макталдарны ап келди. М-болган «Россияның салым-ныг уруглары» деп кон-бирги чергениң шаңналынга тиг болган. 2005 чылда Крас-хоорайга эрткен «Дельфи-нары» дээр конкурска кир-ойнакчы бүрүзү мөңгүн м-дарга төлептиг болган. Ол-Россияның өске-даа хоорай-га болган мөөрейлерге че-кинниг киржип келгеннер. Г-гаш Кызылда уругларны-тывынгыр театры чүгле рес-када эвес, а бүгү чуртта бил-уруглар театрларының б-апарган. Эрткен үениң дур-театр тус черниң эрге-ча-зының деткимчезин ап к-деткикчилер база-ла ботту-г чедирип турарлар. Бо Улу-уткуурунун байырлыг хемче-эрттиреринге кондитер кы-рының «Эдем» деп садыг-га чери дуздалашкан.

Уругларывысты бичин-тура, чараш чүүлдерге өө-лиңер, олар эки ырлап-сам-нар, чугаа-домаа өткүт, тод-хевир-сыны хөнү кижилер б-Аныяк көрүкчүлөр театр-тускай эртемниг башкылары-чүүлдүн бо чараш хевир-солун болгаш ажыктыг к-дерни эрттирип турар.

Ынчангаш театрда кел-артистерниң оюн-тоглаа-киржинер, уруулар!

Араңмаа ТО
көрү

Аныяк көрүкчүлөр театры

Бистиң корр.

Өвүрге спартакиада

БЕДИК ТУРА-СОРУК-БИЛЕ...

Апрель 7-де, Бүгү-делегейниң кадыкшыл хүнүндө, Өвүр кожуунунуң кожуун, суму чагыргаларының болгаш албан организацияларының аразында спартакиада болган. Бо маргылдаага ниитизи-биле 54 команда (муң ажыг кижиги) киришкен. Спартакиада бүдүн 2 ай 10 хонуктуң дургузунда үргүлчүлээш, апрель 1-де доозулган.

Ону кожуунунуң спорт комитетиде, даргазы Алексей Монгуш удуртуп эрттирген, Хандагайтының бичи болгаш элээди уругларның спорт школазының тренер башкылары дуздалашкан. Маргылдаа волейбол, мини-футбол, стол тенниси, дартс, хол басчы, сумо, канат тыртар хевирлерге болган. Оюн бүрүзү бодунуу-биле

Мөге кыстар.

онзагай, солун эрткен. Командаларының киржикчилери улуг сонургалдыг, кызымаккай, чүткүлдүг ойнап турарын демдеглес аргажок.

Спартакиаданың 54 командаларындан түңнел оюнче кожуун чагыргазының, топ эмнелгениң, культураның, орук чериниң, № 10 орт чериниң, Саглының «Челээш» яслизиниң, Солчурнуң школа командалары кирген. «Чамдык албан организацияларының удуртукчулары боттары идепкейлиг ойнап турары өөрүнчүг-дүр. Бо түңнел оюннар дыка солун болгаш изиг демисел-биле эрткен» — деп, спорт комитетиниң даргазы Алексей Монгуш демдеглээн. Канатты орук чериниң, эмнелгениң, орт чери кезээниң, Солчур школазының күштүглери тырта бээрге, бүдүн зал тура халып кээрге, диңмиреп турган ышкаш апарган. Волейболга орт чериниң кезээ, Солчур школазының болгаш кожуун чагыргазының командалары чараш, солун оюнун

көргүскен. А футболга культура чериниң командаларындан Айлык Дунга чедер футболист чок болган.

Маргылдааның түңнелинде оолдардан хол басчырынга кожуун чагыргазының төлээзи Сылдыс Сат күштүг болган. Сумо хүрешке Солчур школазының мөгези тиилээн. А уруглардан сумога-даа, хол басчырынга-даа улуг, узун, шыырак мөге кыс Солчур школазының юриси Долаана Монгуш кандыг-даа маргыш чокка арыг тиилээн. Дартска часпас адыкчылар Саглының «Челээш» яслизинден Аяс Ооржак биле орук черинден Алена Куулар болганнар. Стол теннисинге оол, кыс эжеш кылдыр ойнааш, Саглының командалары төлөптүг тиилээн. Волейболга орт чериниң, футболга культура ажылдакчыларының командалары бирги черлерни ээлээн. Ниитизи-биле алган очколарын санап көөрге, Солчур школазы I черни алган. Орт чериниң кезээ II черни, орук чериниң командалары III черни ээлээн. Тиилекчи болган командаларны грамота, диплом, кубоктар-биле шаңнап, белектерни берген.

Киржикчилерниң аразында «Эң-не улуг назылыг ойнакчы» деп атты орук черинден Михаил Донгакка тывыскаш, шаңнаан. Командаларынга болчуп келген хой аарыкчыларны база демдеглес аргажок. Оларның аразында культураның хоочуну Светлана Чимит-Дамбааны болгаш кожуун чагыргазы дээш аарыкчы Хеймер-оол Сундуйну база шаңнап-мактаан.

Тиилекчи болган Солчур школазының командалары маргылдааны хаап, тукту баддырган.

Айлык Дун — эң шыырак футболист.

Шак мындыг хевирлиг спортчу хемчеглер-биле айның соолгу субботадында Хандагайтыга албан организациялар болгаш бүдүрүлгө черлериниң аразында «Кадыкшылга хүнү» эртип турары чаңчыл апарган. Ам бо апрель айда «Кадыкшылга хүнү» шериг заставазы эрттирер.

Айдысмаа МААДЫР-ООЛ.

Чуруктарны автор тырттырган.

ОВААРНЫҢАР, саргы!

Час дүжүп, агаар-бойдустуң чылааны-биле катый саргылар база дүжүп эгелээр. Боду бичии-даа болза, аажок хоралыг амытан кижиниң кезинче кадалып киргеш, ызырып, янзы-бүрү халдавырлыг аарыгларны тывылдырар.

Кызыл хоорайда саргыга удур хемчеглерни чорудуп эгелей берген. Өөредилге, ясли-садтар албан черлериниң, организациялар девискээринде болгаш хой-ниити черлеринде чадаң ыяштарны тускай чүүлдер-биле чаштырып, хөргүнче аскарицидтиг бүдүмелдерни тарадып, чажып турар. Саргы ызырганының түңнелинде саргы энцефалиди деп айыылдыг аарыг тыптып болур. Ооң түңнелинде кижиниң нерв системазы үрелип, чамдык берге таварылгаларда организм муңчу апарып, аарыг кижиги инвалид артар. Ынчангаш кижиги бүрүзү саргыга удур

тарылганы ыяап-ла алган турары чугула.

Саргыдан канчаар камгаланып болуру?

Эң-не кол чүүл—саргының кешче кирип, кадалы бээрин болдурбас болза эки. Саргы дүжүп турар үеде арга-арыгга, ыяштарлыг черге чораш, идик-хевирни, ылаңгыя хойлеңнерниң моюндуруун, сыгыгларын, чашты доктаа-мал кактап чорур болза эки. Чүге дээрге, саргы дораан-на кижиниң кезинче кадалы бербес, баштай идик-хепке чыпшынып, шимчеп чораш, чоорту кешче кадалып кире бээр. Бажың иштинче

саргылар чечектер, ыяш будуктары азы кедип чораан хеп-биле катый кирип келир.

Кудумчуже үнерде идик-хепче чаштырып алыр тускай чүүлдерни ажыглаары чугула. Саргы ызырып-кан таварылгада ону боттарыңар ушта тыртпаңар, артып каап болур, чүгө эмчиниң дузазын манаңар. Кандыг-даа аарыгны эмнээринден ону сагындырары чиик дээрзин утпаңар!

Алдынай БАДЫ-ХОО.

ШЫН

Индекс 667000.
Кызыл хоорай,
Красноармейская, 100.

ТУРГУЗУКЧУЗУ: Тыва Республиканың Юстиция херектериниң талазы-биле яамызы.
Кол редактор С.С.МОНГУШ.

РЕДАКЦИЈАНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: кол редактор—2-01-35, редакторнун оралакчызы — 2-19-87, тел: факс (394-22) 2-17-94, бухгалтерия — 2-17-91. e-mail: shyntuva@mail.ru; shyntuva@yandex.ru;
КИЛДИСТЕР: ниитилел-политиктиг килдис—2-18-10, культура, өөредилге — 2-03-88, чагаа — 2-17-09, кодээ ажыл-агый — 2-17-09, очулга — 2-03-87, үлетпүр — 2-40-77.

Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефонче долгаар. Неделяда үш катап үнер. Хемчээли парлаан 2 ама. Тираж 8430. Чагыг 38. Номерни парлалгаже дужааганы: график езугаар — 21.00, херек кырында — 18.00.

Юбилейиңер-биле!

Бистиң ынак ававыс, угбавыс Татьяна Антонична чучун апрель 8-те 55 харлаар.

Ол Тожу кожуунун Ий суурда чурттап чоруур. А пионер вожатыыңа, комсомол комитетиниң секретарыңа, чагыргазыңа хой чылдар дургузунда ажилдап келген. Амыг хөндүлүг дыштанылганында.

Ол — 5 ажы-төлүнүң ынак авазы, уйнуктарының эргим авазы. Ававыстың юбилейин таварыштыр кан дег кадыкшыл амыдырал-чуртталгазыңа аас-кежикти, узун назын назын сеткиливис ханызыңдан күзедивис.

Ававыска белек кылдыр дараазында одуругларны бары тывыс:

Ак-көк Тывам чылыг хүнчүгежи
Авам сени алгап, ырлап чор бис.
Шак бо хүн сеңээ

байыр чедирбишаан,
Ынакшылывыс илередип ор бис.
Хар дег ак сеткилинчи,

Хоюг, чымчак үнүнү
Хат-шуурган карартпазы
Өршээ, авай, өршээ!
Аарыг-аржык оюп чорду
Кадыкшылың кан дег бо

Ажы-төлү, уйнуктары, дуңма

• Мөөрей • Мөө

ӨГ-БҮЛЕЛЕР КИРЖИР

«Кадык-чаагай өг-бүлениң окур-хевир» деп мө Тываның Наркохайгаарал эргелели болгаш Кы библиотекарлары чарлаан.

Мөөрейге киржир күзелдиг өг-бүлелер боттарының ыры, шүлүк дээш, өске-даа чогадыкчы ажылы тускай комиссияга май 31-ге чедир дужааган турар. Наркохайгаарал эргелелиниң ажылдакчызы Оксана Шагдырның чугаалап турары-биле алырга, мөөрейниң ады салган сорулганы тайылбырлап турар. Өг-бүлениң үнелелдерин быжыглаары, арагадан, наркотиктиг бүдүмелдерден болгаш өске-даа бачыттыг хамчыктардан чурттакчы чонну кадалап-камгалап, оларга база катап сагындырары

эргежок чугула. Бо чылым мөөрейни бир дугаар турар. Ынчангаш ону бадзылга эрттиргеш, чедерин өөренип көргөш, келгизгелеп бүгү республикага рын планнап турар дээрзи Шагдыр демдеглээн.

Мөөрейге киржир күзениң ажылдарын Кызыл библиотекарларында болгаш кохайгаарал эргелелинде турар.

Бистиң

Пенсия фондуз

Дугуй кырында офиске хүлээп алышкын

Март айда Пенсия фондузунуң Тывада салбыры чорур мобильдиг клиент албанының автомашиназы шимчээшкениниң ужуң онза байдалда турар. Кожуунуң чонунга хүлээп алышкынны орган эрттирген. Кожуунуң 10 суурун эргип кезээш, н биле 175 кижини специалистер хүлээп алган.

Чон колдуунда пенсия хандырылганың айтырыглары-биле кээп турган. Ара-аразында ие капиталы, социал төлөвирлер, күрүмеден деңге акшаландырышкын, ажаал-тежээл дээш компенсация, чок апарган кижиниң пенсия чыылдазын эгидип алыры, ажылдавайн турар пенсионерге дыштанырынга халас оруу дээр ышкаш айтырыглар база салдынып турган.

Айтырыгларга харыылардан аңгыда, специалистер пенсия хоюлуларын таныштырып, чамдык улустан пенсия алыр хевирни өскертириниң база өске адресче шилчидип бээриниң билдиришкенин хүлээп алган. Ол ышкаш справка бээрин дилээн улуска ону бижип берип турган. Ооң-биле чергелештир ие (өг-бүлө) капиталыңа сертификаттарны тыпсып, номчуп таныжар тайылбыр материалдарын үлөп турган.

Шимчеп чорур клиент албанының автомашиназыңа ийи чыл

ажыг үеде республиканың нарынче, ырак-узак суур, үнүүшкүннер кылдың санында ортумаа-биле алышкын чоруттунуп Пенсия фондузунуң кож эргелелдери база бот талазындан үнүүшкүннүг доктаамал чорудуп турар. Россияның Пенсия фондузунуң ТР салбырында хүлээп алыр хүнүнүң-не эртип турар ортумаа-биле бир хүн дү 10 чедир кижиги кээп турар, дамчыштыр 7 кижиги консуны ап турар.

Пенсия фондузунуң сага айтырылгыг кижилер хоорай, Кочетов кудумч кабинет 101 деп адреске. Телефоннар дугаары 94-61-42.

Оюма

хүлээп алышкын биле удуртукчузу.

Расч. счет № 40603810400000000263
Корр.счет № 30101810500000000735
БИК 049304735 ИНН 1701008465 КПП 170101001
ОАО АБ «Народный Банк Республики Тыва» г. Кызыл.
Харылзаа, информация технологиялары болгаш массалыг коммуникадырынга хайгаарал талазы-биле федералдыг албаның Тыва Республикасының эргелели «Шын» солуну 2012 чылдың март 12-де эде бүрү Херечилелдин дугаары—ПИ №ТУ17-00050. Индекс 11530, 31730.
«Тываполиграф» ААН-ге парлаан. (Кызыл, Шетинкин болгаш Кравченко) Солунда парлаттыг материалдарның авторларының бодалдары редактору-биле дүүшпейн барып болур. Айыттыг саннары болгаш өс фактылары, дыңнадылары дээш авторлар боттары харыылаар.